

BEVEZETŐ A *FORDULAT* 29. SZÁMÁHOZ

A *Fordulat* 29. száma komoly kihívásra vállalkozik: az élelem-önrendelkezés témáját járja körül. A lapszám szerkesztői ezzel három célt kívánnak elérni. Egyrészt előremozdítani egy tudáscserét a baloldali és a zöld mozgalmak között. Másrészt elősegíteni azt, hogy antikapitalista gondolkodásnak és cselekvésnek újra homlokterébe kerüljenek a vidék és a mezőgazdaság égető problémái. Harmadrészt egy olyan új nézőpontot kínálni a klímaválság ellen küzdő magyarországi szervezetek és egyének számára, amely a természet kizsákmányolását egy tágabb gazdasági-társadalmi keretben helyezi el. A lapszám elkészítésében ennek megfelelően vegyesen vettek részt olyanok, akik inkább a rendszerkritikus baloldali mozgalmak felől érkeznek, és olyanok, akik a zöld mozgalomban szocializálódtak. A lapszám e két típusú mozgalom belátásainak szintetizálása mellett fontosnak tartja megmutatni az élelmezés kortárs válságának összefüggéseit a gondoskodás válságával, és hangsúlyozni kívánja az élelemtermelés és -ellátás láncában minden szinten érzékelhető rendszerszintű, nemi alapú kizsákmányolást.

Az élelmiszer termelésének, feldolgozásának és elosztásának célja egy ideális világban az lenne, hogy minden ember jól lakjon. De mi a szerepe a kapitalizmusban? Jason W. Moore szerint az élelem az egyike azon „Olcsó Erőforrásoknak”, melyek elsajátítása a kapitalizmus alapvető feltétele. Olcsó élelmiszer nélkül nincs olcsó munkaerő, olcsó munkaerő nélkül pedig nincs magas profit. De nem csak ebben az értelemben jelentős az élelemtermelés a tőkés felhalmozás számára. A kapitalista mezőgazdaság az ökoszisztémát termelőerőként használja, így a tőkefelhalmozás maximalizálása és az élelmiszeripari termelékenység folyamatos fokozása érdekében olyanokat vár el a természettől, amire az nem képes. Ez az „Olcsó Élelmiszer” rendszerének legalapvetőbb és legvégzetesebb ellentmondása. Ha a természet számára

követhetetlen tempót diktál a rendszer, a mezőgazdaság csak az olyan, egyre sűrűbben érkező, önmagukat kimerítő külső behatások segítségével tud továbbra is egyre termelékenyebb maradni, mint amilyen a műtrágyázás és a gyomirtó szerek „zöld forradalomnak” csúfolt elterjedése volt a második világháború után. Az „Olcsó Élelmiszer” ára a felszín alatt egyre halmozódó *negatív érték* tetőzése. A negatív értéket a termelés költségének 1970 óta tartó növekedése és az egyre drasztikusabbá váló éghajlatváltozás együttes hatása teszi ki, és napjainkra érte el azt a pontot, ahol már látszólag semmilyen fajta kiigazítás nem képes ezen változtatni. Ez Moore diagnózisa, következtetése pedig, hogy ezek a tőkefelhalmozáson belüli, a negatív értékből eredő ellentmondások jelenthetik a tőkés kizsákmányolás ellen küzdő mozgalmak számára a táptalajt. Az élelem-önrendelkezés nem pusztán egy újabb mezőgazdasági modell, és még csak nem is pusztán egy új rendszer materiális alapja, de egyben egy radikális követelés is. Annak a követelése, hogy alapjaiban gondoljuk át, mit tekintünk ételnek, természetnek, és egyáltalán, mit tekintünk értéknek. Jason W. Moore erről szóló tanulmányával kezdődik a Fordulat élelem-önrendelkezés témájú lapszáma, mert ez a keretezés világossá teszi mind az antikapitalista baloldali, mind a zöld mozgalmak számára, hogy problémáik gyökere és megoldásaik horizontja közös.

Az olcsó élelmiszer története a modern kapitalista világrendszer hegemoniaciklusaiba illeszkedik. A 18. század közepére végbement az első mezőgazdasági forradalom, mely lehetővé tette a brit ipar kialakulását. A század második felére azonban a termelékenység megtorpant, az élelmiszer ára pedig emelkedni kezdett. A század végére a helyzet tarthatatlanná vált, és az (élelmezési) válságból egy kiút mutatkozott: Amerika gyarmatosítása. A hosszú 19. századra az amerikai határvidék válik a kapitalista Európa éléskamrájává, komoly kihívás elé állítva a korábban kizsákmányolt perifériák országait – így Magyarországot is. Barta Tamás földreformról és agrárdemokráciáról szóló történeti tanulmányában vezet végig minket ezen a folyamaton. Hazánkban, csakúgy mint bárhol máshol, a jobbágyfelszabadítás nem járt a tulajdonviszonyok jelentős átrendezésével, nem oldotta meg a földművelő népeesség problémáit, csak a kapitalista mezőgazdasági bér munka kialakulását segítette elő. Az ország korábbi piaci integrációját az olcsó kalóriák megtermelése jelentette, ám a beáramló még

olcsóbb amerikai importtal a kelet-európai mezőgazdaság nem tudta felvenni a versenyt. Ebben a helyzetben küzdött a földreformért a magyar földművesmozgalom agrárszocialista és kiscgazda ága is – előbbi a földnélküli parasztság, utóbbi a (nevével ellentétben) a módosabb gazdák megszervezésére fektetve a hangsúlyt.

A lapszám következő cikke a magyar paraszti réteg történeti leszármazottjaként azonosított „hagyományos kistermelők” helyzetét elemzi. A *hiányzó láncszem* című tanulmány szerzői a lapszám főcsoportjától eltérően a piaci viszonyok optimalizációját javasolják, amit az élelmezés terén a hagyományos kistermelők és a középosztálybeli városi fogyasztók rövid ellátási láncokon keresztüli összekapcsolásával látnak megvalósíthatónak. A következő cikk, melyet a HerStory ökofeminista kollektíva jegyez, szintén azzal az ambícióval íródott, hogy a hazai élelem-önrendelkezési mozgalomban kevésbé látható szereplők szempontjait hangsósítsa ki. Ezért elsősorban a vidéki nők nézőpontjából tekinti át a mozgalmi gyakorlatokat és intézményeket. A tanulmány kísérletet tesz arra, hogy egyszerre tudományos és aktivista perspektívából vizsgálja a zöld és feminista civil szerveződések és az élelem-önrendelkezés hazai, mozgalmi történetét, illetve ezek kollektív cselekvési lehetőségeit a jelenben.

Az élelem-önrendelkezés témája kapcsán nem lehet eltekinteni a gazdasági demokrácia, a közös és autonóm döntéshozatal és tulajdonlás történetileg kialakult formájától: a szövetkezettől. A földkoncentráció következtében létrejövő nagybirtokokkal individuálisan a kis- vagy középparasztok nem tudták felvenni a versenyt, ezért vált népszerűvé a szövetkezetiség gondolata. A helyzet most sem sokban különbözik: a nagyipari monokultúrás termelés mellett a kistermelői réteg a tőkefelhalmozás belső szükségyszerűségei szerint alulmarad. A lapszám soron következő tanulmánya egy Termelési és Értékesítési Szövetkezet példáján mutatja be, hogy ezek a strukturális kényszerek még egy ilyen, az egyéni termelésnél ellenállóbb szervezetet is milyen feloldhatatlan dilemmák elé állítanak. A szerzők azt kutatják, hogy a globális élelmiszergazdaság strukturális nyomásai között hogyan tud mégis helyt állni egy termelőket segítő ernyőszervezet. Ennek érdekében gazdákkal és helyi döntéshozókkal készítették interjúkat, illetve az élelmiszertermelés és -feldolgozás helyszínein is végeztek terepkutatást, hogy alaposan körüljárják, milyen kilátásokkal ren-

delkezik egy környezeti és társadalmi fenntarthatóságra törekvő szervezet a globális élelmiszerpiaccal szemben.

Az amerikai határvidék 20. század eleji kimerülésével egy új élelmezési ciklusra volt szükség az élelmiszer árának alacsonyan tartásához. A soron következő ciklus a geopolitikai terjeszkedés mellett a Föld vertikális kizsákmányolásába kezd. Az így létrejött „petrolkémiai komplexum” a nem megújuló energiaforrások elsajátításán, a mezőgazdaság gépesítésén alapszik. A hatékonyság ilyen növelése mellett a mezőgazdaság tőkésítését és a tőkés körforgástól való teljes függést a megjelenő drága inputanyagok – műtrágyák és növényvédő szerek – biztosítják. Ez az a kontextus, amiben a lapszám következő cikke az agroökológia mozgalmát elhelyezi. A tanulmány az agroökológia magyarországi értelmezéseit, gyakorlati megvalósulását tekinti át annak érdekében, hogy megalapozza egy országos lefedettségű agroökológiai tudáshálózat létrejöttét és elősegítse a környezetileg és társadalmilag igazságos agroökológiai átmenetet. Az agroökológiának a cikk szerzői által javasolt mozgalmi megközelítése szerint egy igazságos, egészséges és regeneratív élelmezési rendszerre van szükség, aminek alapvető feltétele a jelenlegi élelmiszer-rendszereink átalakítására.

A lapszám tartalmaz három könyvrecenziót is. A *Sweetness and Power* című kötet a cukornak mint globalizált árucikknek mutatja be a történetét termelői és fogyasztói oldalról, így kapcsolva össze az evés és a tőkefelhalmozás logikáját. Ahogyan a cukor a nemesség eleinte exkluzív dekorációs anyagából a munkásosztály számára is elérhető tömegtermékké vált, úgy terjedt el az azt termelő rabszolgák kizsákmányolása, a természeti környezetet olcsó erőforrássá degradáló monokultúrás ipari mezőgazdaság, valamint a cukor finomításához használt ipari innováció. Az áruvá tett étel megvásárlásával az azt termelő társadalmi mechanizmusokat is megvásároljuk, szimbolikus jelentéstartalmát felhasználói szokásainkkal termeljük újra. A recenzió bemutatja, hogy a kapitalizmus hogyan alakítja át étkezési szokásainkat, és kiemeli, hogy a választás látszólagos szabadsága mögött csak a társadalmi viszonyok további kiárusítása és a kizsákmányolás egyre erősebb rendszere húzódik.

A lapszám második recenziója, Eric Wolf *Peasant Wars of the Twentieth Century* című kötete a parasztság társadalmi, gazdasági és

politikai mobilizációjának motiváló tényezőit vizsgálja, 20. századi parasztforradalmak esettanulmányain keresztül. Az antropológia marxista iskolájához köthető elemzés érdekessége, hogy kiemelten kezeli a mozgósításban szerepet játszó közvetítő szereplőket, és a forradalmi események kontextusát alakító külső szereplőket. A parasztforradalmak sikere számos tényezőn múlt – mire eljött a megfelelő politikai pillanat, a korábbi mélyszervezésnek köszönhetően már készen kellett állnia egy erős intézményi háttérnek és infrastruktúrának, melyre a mozgalom építeni tudott, és a beágyazottságnak köszönhetően a helyi ügyekből indulva meg tudta mozgatni a társadalom szélesebb rétegeit is.

Martha Lampland a lapszámban utolsóként recenzált könyve az államszocializmus mezőgazdasági dolgozóinak mindennapi életét és gyakorlatait értelmezi. A kötet arra mutat rá, hogy a kapitalista piacgazdaság gyökereit nem csupán az államszocializmust megelőző időszakokban találjuk meg, mivel a munkaerő áruvá válása a Kádár-korszak gazdasági modelljében is létező jelenség.

Joggal merülhet fel a kérdés az olvasóban mindezek után, hogy mi az a megoldás, ami a fenti elemzésekből és történeti tanulságokból számunkra következhet. Jelen lapszámunk erre ugyan nem tér ki, ugyanakkor a Fordulat egy korábbi, a szolidáris gazdaságról szóló számában részletesen tárgyaljuk. Annyit azonban itt is kiemelnénk, hogy a lapszám szerkesztői egyetértenek abban, hogy az élelmezés kortárs válságának megoldása önmagában nem lehetséges. Csak akkor alakíthatunk ki olyan élelmezési rendszereket, melyek sem a társadalmat, sem a környezetet nem károsítják a maihoz fogható mértékben, ha azt az élet többi területének megszervezésével egyetemben kivonjuk a tőke-logika fennhatósága alól. Ennek a reprodukzív autonómiának az elérése az élelmezés területén csak akkor sikerülhet, ha a gazdasági demokráciának egy olyan komplex intézményrendszerét tudjuk felépíteni, melyben az élelmezési rendszerek szerepe az emberek helyi és jó minőségű, ökológiai módszerekkel és társadalmilag is igazságos módon termelt élelmiszerral való ellátása lesz, és nem a profitmaximalizálás. Ehhez fogyasztók és termelők szövetkezeteinek hálózatára, azoknak a közétkeztetésbe való bevonására, a szakszervezetek elosztó szerepére van szükség, valamint sok egyéb (feldolgozóipari, logisztikai, hitelezési) szereplő bevonására a szoli-

dáris gazdasági ökoszisztémába. Idáig még hosszú út vezet, de a lapszám szerkesztői azt remélik, hogy az itt olvasható tanulmányok hozzájárulnak ahhoz, hogy ezen az úton egyáltalán elinduljunk.

Ádám Zsófia
Bozsik Laura
Buka Virág Ilona
Czeglédi Alexandra
Domschitz Mátyás
Eredics Lilla
Horváth Eszter
Lafferton Sára
Mihály Melinda
Nagy Kristóf
Papp András
Rosenfeld Annajuli
Ruff Borbála
Sidó Zoltán

A Fordulat 29. számának szerkesztői